

EL TESTAMENT MORISC:

VALERIÀ BENETÓ I FERRANDO

«*Vull e man que tots sapiguen
ma darrera voluntat*»

L'intent del Cardenal Cisneros de convertir la població musulmana en cristiana va estar contestada el 18 de desembre de 1499 amb la rebel·lió de L'Albaicín, a Granada. El poder va reaccionar-hi amb les conversions massives al catolicisme tot provocant una situació tensa i de pau precària. Després, Carles I regnaria sobre la premissa de facilitar la conversió, però problemes a l'altre cantó de l'imperi li ho van impedir i va haver de postposar una solució radical al conflicte, el qual no tan sols no es va calmar sinó que va anar empitjorant. L'acusació d'afavorir els Turcs es va convertir en l'excusa ideal per reprimir i controlar els musulmans que poc a poc veien com els seus pactes i privilegis amb la monarquia anaven caducant i no es renovaven; també cal destacar la revolta de les Germanies, un escenari confús en el qual es produeixen una sèrie de disturbis

superposats sense poder saber què va moure la situació, si la disputa contra la noblesa amb els moriscos dependents i sostenidors, o contra l'Emperador; el ben cert és que el resultat fou la conversió total i obligatòria dels musulmans anomenats des d'ara Nous Convertits a la fe Cristiana. Més avant, al Consell de Lisboa de 1582, es va prendre la determinació que tan sols cabia l'Expulsió, però problemes de la corona, a més de l'impacte negatiu en forma de repercussions econòmiques tornà a allargar la decisió, que ja de forma inevitable va arribar el 1609. I en aquest ambient, en el qual la normalitat era el menys normal dels estats, vivien els moriscos a les nostres terres, petjaven els nostres paisatges, parlaven, vestien com nosaltres, i fictíciament, sotmesos i vigilats, abraçaren la religió imposada. A partir d'ara els calia viure una simulació, ser perpètuament el perdedor, ni poder fer les coses com déu mana, perquè a déu ens l'han canviat. Ni parlar ni vestir-se, ni celebrar les festes, ni morir-se. Quan les acusacions no es poden rebatre, quan

et condemnen sense jutjar-te, prepara't els farcells que ràpid començarà el viatge.

Seguien naixent i l'home era circumcidat, d'amagat celebraven els rituals i les festes, mataben el corder segons la forma musulmana, es casaven, si volien, entre cosins germans però ara havien de sol·licitar llicència matrimonial, però el més difícil de superar era morir-se i ser soterrat de manera cristiana. S'arriscaven a fortes penes, la discreció no era suficient, estaven rematant garbes, ben bé que ho sabien, però calia viure, convenir matrimonis, casar-se, testar... Açò és el que anem a veure, com testava un morisc, per veure de comprendre com de controlat es trobava, què sentia, com vivia sense llibertat. Serà un acte sincer o fictici, com tot el que hem nomenat?

Sabem que el dret valencià és afavoridor i protector de la dona tot propiciant la "separació de bens" com a sistema econòmic matrimonial. El dot aportat per la dona al matrimoni és la seua salvaguarda econòmica en cas de dificultats per una separació o per la mort del marit, no obstant això, els musulmans a les seues cartes nubes mai deixaren d'emprar el seu sistema que si bé era diferent al valencià no era contrari als furs. Mentre que en aquests la dona aportava exclusivament el dot al matrimoni, i passava a formar una unitat entre tots els béns de la família, en els casos abans esmentats se li retornava amb el *Creix* en cas que hagués arribat verge al matrimoni. En el mode musulmà s'aplica "*L'Açidac*" consistent a aportar el marit la "*Hadilla*", una dotació econòmica que en ajuntar-ho al que aportava la dona, la suma total serà el dot de la dona, de la mateixa forma que en casar-se, a la fi de la celebració cristiana, a recer de la casa particular, començava el ritual musulmà.

El mateix ocorria als batejos, en acabar la cerimònia i albergar-se a casa, amb raspalls fregaven el cap on havia rebut l'aigua beneïda, convençuts que la llevaven i no quedava resta de la celebració que havien acabat de viure.

Però en morir-se, com complien el ritual musulmà? Intentaren per totes les maneres possibles de mantenir els seus cementeris, allunyats dels poblats, en lloc erm i ben ventilats, les seues cerimònies i els seus ritus, però com veurem acabaren lliurant-se i optaren per no dificultar més la situació, ja difícil, i optaven pel lacònic: vull ser soterrat on ho són el veïns d'aquest lloc, i *aquest lloc* era un fossar prop de l'església o al seu interior.

Aquest últim apunt és extret d'un testament. Anem a veure amb més detall el contingut d'uns

quants exemples, però abans d'entrar-hi, només em queda dir que de testaments n'hi havia de dues classes: el corrent, en el qual l'interessat li exposava al Notari què i a qui anirien els seus béns, les seues darreres voluntats, una cosa que no pots canviar, encara que si ho fas no es diu tornar a testar sinó "*Codicil·lar*"; i l'altre tipus s'anomena *Nuncupatiu*, que es fa mitjançant testimonis que declaren davant del Justícia i el Notari, i que tenen el valor idèntic que si l'hagués fet la persona interessada.

Començarem per un d'aquests, on veurem com voluntàriament i prèvia sol·licitud, uns veïns i coneguts de la difunta **Àngela Diner**, vídua de Francesc Sartall "*apel·latus*" Borró, es presenten per a fer deposició del testimoni el 8 d'agost de 1595, uns dies després que ha faltat la dita Àngela sense testar, i òbviament es presenta el problema de saber què se n'ha de fer, dels seus béns, i si es possible conèixer les disposicions i voluntats darreres. Per a la qual cosa es presenten Joan Sartall "*apel·latus*" de la Granja, Lluís Axor, Lluís Panxet "*apel·latus*" Marig, i Lluís Alamí "*apel·latus*" Patdon. Cal dir que el testimoni del primer serà determinant per a la resta ja que convenientment interrogats, per separat, d'un en un i sota jurament, les respostes vendrien condicionades per preguntes induïdes, i poc podien aportar els testimonis dels altres.

Coincideixen tots els testimonis a dir que Àngela Diner estava malalta en el llit i els havia comentat les seues darreres voluntats que eren deixar a l'església d'Antella deu sous i declarar les seues dues filles hereues universals de tot govern dels béns mobles i sitis, a saber:

"La casa que està al carrer del forn - La casa vella d'enfront del forn. El Bancal de moreres de la partida del Rocau amb marge en mig per lo regant. Dos corrals de Colmenes en terme d'Antella partida del Camí de Valencia. Les altres terres de les que tenia possessió tant les d'horta com les de secà ja les havia donat a ses filles en contemplació de matrimoni, quan es casaren. A cadascuna de la seua part de la manera que les partiren quan es casà la segona filla ab dit Alamí feia quatre o cinc anys ya que elles posseïen la les dites terres des de dit temps."

Com podem apreciar, no hi ha floritures, és directe, els testimonis han parlat, està tot legal, els hereus ja saben de què disposar.

L'altre exemple que anem a veure a continuació és d'eixos de literatura notarial recargolada i molt adient per a un creient cristià catòlic i apostòlic Romà, que en el cas que ens ocupa, el testament fet per **Joan Carta** no trobe que fóra molt

d'acord amb el pensament de qui el pagava. Diu així la introducció:

“En nom de nostre senyor Deu Jesús present y de la puríssima y gloriosíssima verge nostra dona Santa Maria mare sua advocada de tots els pecadors y mia Amen, com algú en carn posat a la mort corporal escapar no puixa y de la persona sàvia se pertanyga pensar en lo esdevenidor, per çò que lo nostre senyor deu Jesucrist en aquest mon acomanar li a bon compte lin puixa donaren, E per amor de açò jo Joan Carta Nou Cristià del Lloc d'Antella habitador estant per gracia de nostre Deu Senyor Jesucrist sa de cos i de pensa fas y orden lo meu present últim testament...”

Manuscrit amb el testament de Joan Carta

Després d'aquesta magnífica entrada només queda disposar dels béns i ordenar les disposicions habituals, com “*Cessar i Revocar qualsevol testament fet anteriorment*”. Ser soterrat al fossar del lloc d'Antella és la darrera oportunitat que té per ser soterrat com a musulmà, ja que si demanés de ser soterrat dins l'església no tindria possibilitat de fer-ho. Deixa cinc sous per a les necessitats de l'església local. Aquesta quantitat és una arma de doble tall. Els cinc sous són la quantitat mínima perquè una persona, col·lectiu o entitat es considere beneficiada per un testador, ja que en rebre'ls, acceptes l'acte i invalides qualsevol protesta, per tant et quedés sense la possibilitat de recórrer el testament; en canvi, si no hagués cobrat res, ni els cinc sous, permetria exigir el que ara coneguem com la Legítima. Nomena el seu germà Gaspar Carta, usdefruitari i marmessor al mateix temps, una elecció no gens habitual, però senyal que es fiava del seu germà, i nomena hereus universals els fills d'aquest, és a dir, Pere, Baptista i Maria Carta, curats pel seu pare fins complir els 20 anys, que serà quan rebran l'he-

rència del seu oncle, amb una disposició important -i que diu molt del testament que estem veient-, en cas de demanar comptes a Gaspar, que li siguem “*demanats pels bens no mai per l'usdefruit*”.

El mateix dia testava Catherina Mostall, muller de Phelip Collaret, la qual bàsicament fa el mateix testament que Joan Carta. Revoca els seus anteriors testaments, si els hi havien, dóna cinc sous a l'església, demana ser soterrada al fossar d'Antella, però no hi ha marmessor ni hereus sinó el seu senyor marit.

Els bens sitis i mobles a què es referia la literatura del testament, què i quants solien ser? Ho veurem en el testament de **Lluís Sartall**, de l'inventari *post mortem* d'una casa de les que tenien i podien, perquè si no hi havia res per a llegar no es feia testament, perquè què havien de repartir?

El 10 d'abril del 1595 per facilitar el repartiment dels béns entre els hereus, Francesc Amira, curador de Lluís Sartall, requereix el notari de Castelló, Josep Casanova, perquè vinga a fer inventari dels béns que disposava el difunt i que són els següents: “*d'una casa situada i posada en el lloc d'Antella, en la plaça, baix domini directe del senyor del Lloc, al cens ordinari, amb lluïsmes i fàdiga, confrontada amb casa de dit curador, ab casa de Pere Amira y a les espatlles al hort del Senyor y defront de la plaça*” dins la qual casa es trobà:

Bens trobats a la casa morada de Lluís Sartall:

Primo: Una caixa gran vella

Una poca de llana

Una stora d' espart

Uns ferros

Un llibrell

Una cistella

Dos paelles una gran y un altra xica

Un altra caixa vella

Un fes sense mànec

Un cresol y un sedàs vell

Un morter per pelar arròs amb mà de morter

Quatre Jinetes

Una post del forn

Una somera

Dos barcelles i dos almuts de dacca groga, ço es una barcella en espiga y la demes en gra

Un bany de fusta

Un llit ab cinc taules y dos petges

Una màrfega

Un caixó romput

Un garbellel d'arròs amb un llibre y unes pasqueres

Un falsó vell

Una flaçada vermella que estava en poder de Làzaro

Una taula que estava en poder de Làzaro Banegas

En una caixa de la casa de la mare de Lluís Sartall del Rafalet fou trobat lo següent:

Primo: Una cortina de paret de tres palms d'ample que te tres pessetes de satí vert y altres tres de coloret de seda, franjada de seda verda. Un cortinatge de tafetà groc y vermell a teles, cadascuna del seu color que te ciinc pessetes, franjat tot de tela de les mateixes colors, que te vint i dos teles de deu palms de lar poc mes o menys. Quatre camises de dona a la morisca de seda y fil les tres ab llistes de colors y una blanca. Un parell de manegues de dona de vellut carmesí ab cadenilla d'or i trepades. Dos vels de Seda blanca biades de set palms de llarg casuna, franjades. Un sel de cortinatge de groc y vermell ab faixes blaves usat que tria tres alnes d'ample y sis alnes i mitja de llarg. Un davantal de tafetà morat amb una faixa de carmesí y un cosset de tafetà blau roin.

Foren atrobades recaure en dita herència les terres y possessions següents:

Quatre fanecades y mitja de terra campa situada y posada en lo terme del present lloc d'Antella en la partida dita de la Barca. Afronta ab terra de Mohydar y ab lo riu de Xúquer y ab la sèquia del rei. Set fanecades de terra campa en lo mateix terme d'Antella en la partida dita de Libana afronta ab terra de Lluís Carig als Patdon, de cequia del lloc y ab lo riu de Xúquer. Cinc fanecades de terra moreral en lo mateix terme y partida de l'algoletja de Mariano que afronta ab terres de Joan Sartall als Bolsa y ab lo riu de Xúquer y ab sèquia del rei. Dos fanecades y mitja y un quartó de terra moreral en lo dit terme en la partida del pla y que afronten ab terra d'Antoni Paddon y terra de Lluís Sartall. Dos fanecades de terra campa en lo mateix terme en la partida de les Algoletges que afronten ab terres de Gaspar Sequení y ab terres del Pobill de Francesc Sartall.

De la molta, rica i variada documentació d'Antella a l'Arxiu Històric de Castelló hem vist hui, més detalladament que en altres ocasions, una de les actes notariales de més importància en la vida quotidiana de les persones, el Testament, però sense buscar en les profunditats que, convenientment adornada per situacions, disposicions i curiositats, fan d'aquests actes uns bells exemples d'un ofici que qui el realitzava es guanyava l'apel·latiu de "Discret". Un acte que, no ens

enganyem, ple de fórmules i frases fetes pot resultar increïble. És un risc que hem de córrer, però endinsant-nos-hi apreciarem, jo crec, un poc més aquells que ens han precedit, persones com nosaltres, amb inquietuds, pors i projectes de vida, com nosaltres, que patiren en carn pròpia el pes d'una decisió injusta, ruïnosa i cruel. El seu sacrifici va donar pas a un nou poble, amb uns nous pobladors, però el seu esperit encara està present en les paraules, en alguns edificis i, potser, inclús en la disposició del paisatge.

Addenda:

Estant el present treball ja en la impremta i sense possibilitat de poder-lo ampliar, l'editor ha trobat al llibre *Protocol Signatura – 2008* a l'Arxiu de Castelló, a la solapa de la tapa del qual en tinta corrosiva una nota seguida de sis versos amb una anotació, a més, la signatura dels testimonis que, malauradament, hom no pot llegir:

Nover. Univers. a 28 d'octubre de 1609 Constituits davant la meua presència al camí reial de València Alí Biarí de Tous i Hieroni Alamarat d'Alcantera "apel·latus" "Lo músic", agarens, de grat i a ciencia certa. De present acorden que'ls faça una certificatoria d'un cant per ells imaginat i que tota la Aljama ha cantat abans de la seua marxa al Grau de Valencia per a embarcar a Berberia:

Vaig nàixer a la Xàrquia enfront de Sumacàrcer i orgullós, més no puc estar-ho xiquet a Beneixida, i per guanyar-me la vida, Alcàntera, Cotes, i les peanyes del Ràfol. Ma muller de Gavarda i la meua casa al Rafalet. els meus fills i nets viuen a Càrcer i Sellent. Tots marxem expulsats, d'esta terra d'Antella mal auguri es, no poder morir en ella.

Sindicats per la seua Aljama, volen que quede escrit "per haver memòria en l'esdevenidor" tant del cant com del desig. pregant que Alà el just ens permeta tornar, aleshores direm: Alà és gran. En demanar-me què valia la certificatòria, els he respost que: Jo el notari done fe de que com un bri d'herba van a ser arrancats de quall, que la present acta sempre me la deuran, que si tornen, me la liquidaran i si no tornen, el deute i el cant, en el aire quedaran".

Testimonis foren d'estos actes:/ hi ha unes signatures il·legibles/